

Література

1. Візель Е. Ніч. Світанок. День / пер. з фр. В. Каденка, Є. Кононенко. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2021. 288 с.
2. Джадт Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року / пер. з англ. К. Зарембо. Київ : Наш Формат, 2020. 928 с.
3. Кралль Г. Раніше за Господа Бога / пер. з пол. О. Сливинський. Київ : Темпора, 2017. 568 с.
4. Леві П. Чи це людина / пер. з іт. М. Прокопович. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 272 с.
5. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі / пер. з англ. О. Замойської. Харків : КСД, 2016. 160 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-623-5-23>

МЕТАМОРФОЗИ ПРИРОДИ ВІЙНИ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ

Гончаренко К. С.

*кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії*

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Холоша Т. О.

*завсектору збереження унікальної книги, архіву
та друкованих матеріалів науково-дослідного відділу фондів
Національний музей Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Існування людства завжди супроводжувалося війнами, котрі ставали не лише випробуванням сили, але й дзеркалом людської природи. Незважаючи на зміну епох, технологій чи політичних систем, сутність війни завжди залишалася незмінною – це глибокий конфлікт, що оголює найгірші та найкращі людські якості. Саме тому розуміння феномену війни може стати ключем до осмислення історичного поступу людства та пошуку шляхів до мирного майбутнього. У сучасному світі війною часто називають збройні конфлікти, однак ця крайня форма розв'язання різноманітних суперечностей будь-то соціально-політичних, економічних, територіальних чи етнічних, які виникають між державами або народами, шляхом організованої

збройної боротьби, є складним соціально-політичним явищем, для якого характерні насилля, хаос та руйнації, що приносять численні людські втрати.

Історико-філософський аналіз війни бере початок з часів Геракліта, який називав її *батьком і царем всього* [4, с. 89]. Вирізняти внутрішні й зовнішні війни почав Демокрит, а Платон розкрив їх економічні чинники та в «Законах» визначив правила ведення війни. Та якщо в Античні часи до війни ставилися позитивно, то в епоху Середньовіччя й Нового часу війна та її наслідки зрештою отримали моральний осуд, і відтоді людство почало шукати шляхів «вічного миру». Е. Роттердамський та Б. Спіноза розглядали війну поза людською натурою в якості стихійного лиха, що виникає внаслідок невігластва, пристрастей та втрати розумного контролю. Подібно до природних катастроф, війна несе із собою хаос, руйнування і страждання, зносячи на своєму шляху абсолютно все, не вирізняючи ні винних, ні невинних. Власне тому мислителі підкреслювали, що війна суперечить самій сутності розумної людини, адже справжнє покликання людства полягає у співіснуванні, взаєморозумінні та мирному вирішенні конфліктів. Отже, *порівняння війни зі стихійним лихом не тільки підкреслює її руйнівний образ, а й закликає до відповідальності за її осмислення, недопущення нормалізації насильства та активного пошуку етичних і соціальних засад для відновлення зруйнованого світу.*

Технологічний процес сприяв швидшому розвитку війни, аніж миру, тому вона знайшла й власних теоретиків. Таким, зокрема, був пруський генерал і військовий теоретик Карл фон Кляузевіц, який досліджував зв'язки війни та політики. У книзі «Про війну», що була надрукована вже по його смерті, він аналізував досвід наполеонівських війн. Генерал визначав *війну як продовження політики іншими, насильницькими, засобами, а політику – розумом уособленої держави.* Думки про «вічний мир» Кляузевіц вважав утопічними [4, с. 89].

Сьогодні існує велика кількість різноманітних теорій, які намагаються пояснити причини виникнення війн у світі, у більшості суперечачи одна одній. Однією з найвідоміших є теорія реалізму в міжнародних відносинах (Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, Г. Моргентау, К. Волтц), за якою війни – це наслідок боротьби держав за владу й безпеку в умовах відсутності «вищої» світової влади. Цьому протистоїть теорія лібералізму в міжнародних відносинах (І. Кант, В. Вілсон, Р. Кеогейн, Дж. Найн), яка підкреслює роль співпраці, демократії та міжнародних інституцій у запобіганні війнам. Марксистська теорія пояснювала війни економічними причинами: боротьбою за ресурси, ринки, класовою нерівністю etc. Також існують психологічні та соціальні теорії, в яких війна пов'язується з людською

природою, ідеологіями або масовими настроями. Значне місце з-поміж причин війни відведено ксенофобії, що легко розпалює національні, релігійні й соціальні ворожнечі. Окремо виділяють *теорію справедливої війни*, яка не пояснює причин, а оцінює, коли війна є морально виправданою. Проблема справедливості для українців є назвичайно актуальною в умовах нинішньої війни, адже *справедливість* «сьогодні розуміється не просто як примха чи побажання, а як засаднича, фундаментальна умова суспільного життя» [1, с. 6]. Українська філософія М. Альчук переконана, що треба не просто надіятись на справедливість, її потрібно вимагати: «Про солідарність, доброзичливість, співчуття можна говорити лише тоді, коли люди дотримуються справедливості, відчують доконечну потребу в ній» [1, с. 6].

Попри велику кількість теорій війни, жодна з них не дає повної відповіді щодо причин її виникнення та засобів запобігання цьому, війни зазвичай виникають через поєднання політичних, економічних та людських факторів. Однак мир є політичною альтернативою війні, він завжди включає можливість вибору шляхів мирного розв'язання конфліктів [4, с. 90].

Вивчаючи війну, мислителі дійшли висновку, що вона наскрізь суперечлива: Ж.-Ж. Руссо підсумовував, що війна хоч і дає здобич, прибуток, рабів та коштовності, але й переможців доводить до знищення; Арістотель говорив про суперечливе бажання народів жити в мирі, але в той же час і бажання будь-який суспільний конфлікт вирішувати за допомогою сили; Е. Роттердамський звернув увагу на одночасну появу у війні героїв і боягузів; Г. Гегель та І. Кант спостерігали з одного боку «оздоровлення» народного духу, але з іншого – підняття нищих інстинктів і бажань [4, с. 90].

Українські вчені також досліджували феномен війни: М. Драгоманов – як соціально-політичне явище, критикуючи мілітаризм та імперські конфлікти; В. Липинський – як чинник державотворення, особливо в контексті боротьби за незалежність; традицію війни як частину двосторонніх міжнародних відносин визнавав С. Петлюра; Д. Донцов підкреслював роль війни як інструменту національного утвердження. Сучасні автори досліджують війну в контексті російсько-української війни: Я. Грицак аналізує її крізь призму національної історії та ідентичності; С. Плохій вважає війну частиною геополітичних процесів; О. Забужко осмислює війну як культурну й цивілізаційну травму тощо.

У художньому вимірі феномен війни знайшов своє відображення як в українській фольклорній традиції, так і в письменницьких творах. Починаючи з прадавніх легенд, як от про скіфське подружжя

Перепетів, «Слова о полку Ігоревім», козацьких та історичних пісень і дум, творів красного письменства – в першу чергу війна осмислювалась через возвеличення надзвичайного народного героїзму та крізь призму особистої людської трагедії та втрати. Зокрема, О. Довженко в «Щоденнику» та кіноповідях розмірковував над людськими вчинками й моральними вимірами війни; Гр. Тютюнник розкривав психологічні наслідки війни через долю окремої людини (саме дитини) та ін. Надзвичайно важливу нішу в «проживанні трагедії війни» заповнюють сучасні автори, які пишуть (або, на жаль, писали) про війну і на війні – С. Жадан, М. Кривцов, Ю. Руф, О. Герасим'юк, В. Амеліна, А. Любка, О. Сливинський та ін.

В умовах сучасної російсько-української війни, вже традиційно для українського суспільства у стані кризової ситуації, на перший план постає образ Кобзаря. До того ж, акцентується увага не лише на актуальності творів Тараса Шевченка, але й постать поета постала в оновленому, дещо незвичайному ракурсі – у різноманітних межах і на плакатах ми бачимо Тараса в камуфляжі, зі зброєю в руках, із закликами до боротьби. Очевидно, цей феномен пояснюється тим, що «народ здійснює поставлені завдання і також творить власну культуру за посередництвом конкретних живих людей, які підпорядковані «духові спільноти» та мають всезагальну пошану» [2, с. 68]. Серед творів, які по-новому звучали сьогодні, неодноразово згадуються комедія «Сон», поема «Кавказ», «Заповіт», «Великий льох», поема «Гайдамаки» etc, де поет, відтворюючи історичні події минулого, змальовує героїзм українських воїнів, які стали до боротьби за волю і справедливість. Але водночас і таврує тих, хто підігравав ворогам України, запобігав перед загарбникам, допомагаючи їм поневолювати народ і колонізувати українські землі. Такою є поезія «Бували війни і військовії свари», написана Шевченком майже перед смертю. Це – гостра сатирична інвектива на українське панство, яке зраджувало власний народ і плазувало перед самодержавством [3, с. 388]. Дискредитацію поет здійснює у формі медитації про долю України в її минулому, сучасному і майбутньому та різко негативно оцінює роль козацької верхівки в українській історії, продовжуючи почату ним переоцінку минулого ще в посланні «І мертвим, і живим...». Згадуючи старшинські роди Галаганів, Киселів і Кочубеїв та називаючи їх «шашелями», що підточили «старий дуб», тобто Україну, поет таврує всіх національних зрадників, угодовців та пристосуванців, які допомагають ворогам. Цікавим для нашої теми є і 8-рядковий вірш Т. Шевченка «Мій Боже милий, знову лихо!..», остаточної дати написання якого не визначено, через це триває дискусія, щодо якої війни була ця рефлексія. Ю. Івакін підтримує версію австро-італо-

французької війни 1859 р., оскільки її події збіглися з часом приготування в російській імперії до визволення селян із кріпацтва. Для Шевченка це питання було болючим, і він побоювався, що імперія може втягнутися у війну, і селянська реформа стане не на часі. «*Ми розходились розкувать / Своім невольникам кайдани. / Аж гульк!.. Изнову потекла / Мужицька кров! Кати вінчані, / Мов пси голодні за маслак, / Гризуться знову*» [5, с. 238]. Будь-яка війна зупиняє суспільний поступ, відкидає реформи, приносить хаос і руйнації, причинами яких часто є не тільки політичні мотиви. Тому пошуки «вічного миру», якими б утопічними вони не виглядали, мабуть, будуть завжди актуальними.

Література

1. Альчук М. Справедливість як сучасний виклик глобалізації. *Соціогуманітарні проблеми людини*, 2021. № 10. С. 5–10.
2. Альчук М. Філософські засади творчості Тараса Шевченка: гуманізм і духовність. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»*. Острог, 2024. № 26. С. 66–71.
3. Івакін Ю. Коментар до «Кобзаря» Шевченка. *Поезії 1847-1861 рр.* Київ: Наукова думка, 1968. 408 с.
4. Цюрюпа М. Війна. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редколегії) та ін. – Київ: Абрис, 2002. С. 89–90.
5. Шевченко Т. Усі твори в одному томі. Київ, Ірпінь: Перун, 2009. 822 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-623-5-24>

МІФ ВІЙНИ: СТРУКТУРАЛІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ ВОЄННОЇ ПРОПАГАДИ

Загребельна І. В.

*студентка III курсу соціально-гуманітарного факультету
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Актуальність дослідження: сучасна війна існує не лише у вимірі фізичного насильства, але й у просторі мови, символів та наративів. Особливо це помітно у війнах 20-21 століть, де інформаційний вимір стає не допоміжним, а визначальним чинником формування